

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

John Allen

Lost Geographies of Power

Blackwell, Oxford, 2003

Καθώς οι λόγοι περί κοινωνικών συγκρούσεων πυκνώνουν και συσσωρεύονται παγκόσμια –κυρίως γύρω από τη συνομάδωση ετερόκλητων κινημάτων κάτω από το σημαίνον «αντιπαγκοσμιοπόληση»– και καθώς οι συγκρούσεις αυτές έχουν έντονο αστικό χαρακτήρα, για πρώτη φορά σε τέτοια κλίμακα στο δυτικό κόσμο μετά το 1968, ένα βιβλίο που εξερευνά θεωρητικά τη διαπλοκή χωρικών και εξουσιαστικών σχέσεων είναι αναμφίβολα πολλαπλώς ενδιαφέρον και χρήσιμο. Πόσω δε μάλλον όταν συνδυάζει, όπως το βιβλίο που παρουσιάζουμε εδώ, μια κριτική παρουσίαση των σημαντικότερων προσεγγίσεων στο ζήτημα με μια καινούργια και αρκετά χρηστική και πρωτότυπη συμβολή σε αυτό.

Ο Βρετανός γεωγράφος John Allen (καθηγητής οικονομακής γεωγραφίας στο Open University και συνεργάτης μεταξύ άλλων για χρόνια της γνωστότερης στην Ελλάδα Doreen Massey) έχει ως στόχο την ανάδειξη της θεμελιώδους σημασίας του χώρου στην άσκηση της εξουσίας, και συνεπώς και της γεωγραφίας στη μελέτη της εξουσίας. Προκειμένου να πετύχει αυτό το στόχο, χωρίζει το *Lost Geographies of Power* σε δύο βασικά μέρη: τα «Χωρικά λεξιλόγια της εξουσίας» και τις «Χαμένες γεωγραφίες». Θα μπορούσε κανείς να πει πως το πρώτο αφιερώνεται στη βιβλιογραφική διερεύνηση και το δεύτερο στην ανάπτυξη του κύριου επιχειρήματος του συγγραφέα: θα αδικούσε όμως τη φροντίδα με την οποία δομείται το βιβλίο εάν δεν επισήμαινε πως και τα δύο μέρη στοχεύ-

ουν σταθερά και επίμονα στην κατασκευή της ιδιαιτερούς προσέγγισης του, καθώς και πως η μετάβαση από το ένα στο άλλο γίνεται ομαλά και με λογική συνέπεια – και θα εξηγήσω αμέσως με ποιον τρόπο.

Η σηραπηγικά στημένη ξενάγηση του πρώτου μέρους στις διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις της εξουσίας που έχουν λάβει υπόψη τους και ενσωματώσει τη χωρική διάσταση έχει ως στόχο την αποκάλυψη μιας ορισμένης αδυναμίας ή αστοχίας την οποία μιαράζονται σχεδόν όλες: τη σύλληψη της εξουσίας ως μιας εκτατικής (δηλαδή αντικειμενικής, πεπερασμένης και μετρήσιμης) ιδιότητας ή μεγέθους, που μπορεί συνεπώς να κατέχεται, να συγκεντρώνεται, να διαχέται και να μεταδίδεται. Ο Allen αναπτύσσει αυτές τις προσεγγίσεις σε δύο κεφάλαια: στο πρώτο συγκεντρώνει αυτές (όπως του Hindess και του Isaac) που, ακολουθώντας –έστω και άρροτα και παρά τις διαφορές τους– μια βεμπεριανή παράδοση, αποδίδουν στην εξουσία ένα οντολογικό καθεστώς αντικειμένου, ιδιότητας ή ικανότητας (capacity): στο δεύτερο, εκείνες που («ακολουθώντας» τον Parsons) δίνουν ιδιαίτερο βάρος στην παραγωγή, επαύξηση και διάχυση της εξουσίας, που συλλαμβάνεται εδώ ως «ένα θευτό μέσο» (medium), μέσω δικτύων κοινωνικής αλληλόδρασης (χωριστέροι επιφρόσωποι εδώ οι Giddens, Mann και Castells).

Η βασική διαφορά μεταξύ των δύο «ρευμάτων» είναι πως, ενώ στην πρώτη η εξουσία συγχέεται κατά βάση με τους υλικούς πόρους που διαθέτει κανείς,¹ στη δεύτερη υποτίθεται

1. Ο Allen δείχνει εύποχα, έστω και χωρίς να πρωτοπει, πως η αδυναμία αυτή οφείλεται περισσότερο σε μια γλωσσική ιδιομορφία παρά σε μια συλλογιστική ανεπάρτοκεια. Η αγγλική γλώσσα (όπως και η γλώσσα του Weber, τα γερμανικά, και ολές οι συγγενικές της) δεν διαθέτει παρά έναν όρο, «power» (και «Macht» αντίστοιχα) για δύο διακριτές έννοιες: αυτήν της εξουσίας και εκείνη της ισχύος. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το παράδειγμα των γαλλικών για να κάνει σαφή τον εννοιολογικό διαχωρισμό στο αγγλόφω-

πως είναι το αποτέλεσμα της κινητοποίησης των διαθέσιμων αυτών πόρων και του ελέγχου τους στο χώρο και στο χρόνο. Ως συνέπεια αυτών των εννοιολογήσεων, στην πρώτη περιπτώση η εξουσία συγχέεται με μία από τις εργαλειακές τροπικότητές της, την *κυριαρχία* (domination), και ανάγεται σε ένα «παιχνίδι μηδενικού αιθροίσματος» μεταξύ ασύμμετρων δυνάμεων, και στη δεύτερη σχετίζεται με τη συλλογική εξουσία ή ισχύ όπως την επεξεργάστηκε η Hannah Arendt. Στόχος του Allen δεν είναι να απορρίψει συλλήβδην αυτές τις επεξεργασίες, αλλά να δείξει την περιορισμένη χρησιμότητά τους όσον αφορά στο κεντρικό ζητούμενο της εγγενούς χωρικότητας της εξουσίας: η πρώτη σύλληψη οδηγεί σε εικονογραφίες οινούε παντοδύναμων και ανταγωνιστικών κέντρων με ενδιάμεσα χωρίς καμία σημασία, η δεύτερη σε απλοϊκά μοντέλα «δικτύων» από όπου μια ομοιογενής «εξουσία» ζείει ανεμπόδιστα σαν ηλεκτρικό ρεύμα· και στις δύο περιπτώσεις η γεωγραφική πολυπλοκότητα αγνοείται σε τέτοιο βαθμό που η αξιοποίηση των θεωριών αυτών για την κοινωνική έρευνα υπονομεύεται σοβαρά.

Το τρίτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους αφιερώνεται στη σημαντικότερη συμβολή στη μελέτη της εξουσίας σε ιστορικό, κοινωνικό και οντολογικό επίπεδο: αυτή του Michel Foucault (αλλά και στη συγγενική φιλοσοφικά επεξεργαδία του Gilles Deleuze). Σε ό,τι αφορά στο θέμα που ενδιαφέρει τον Allen, δηλαδή τη σχέση εξουσίας και χώρου, στο έργο του Foucault μπορεί κανείς να διακρίνει δύο κατευθύνσεις μελέτης:

νο κοινό του: αμφότερες οι «ρουνοίρ» («εξουσία») και «ρουισσέ» («ισχύς») προέρχονται από το λατινικό όρμα «posse» («έμαι ικανός, έχω τη δύναμη να»). Το «ρουνοίρ» είναι απαρέμφατο και συνεπώς απλώς δηλοί την πράξη – ή, στη συγκεκριμένη περιπτώση, μια ανοιχτή δυνατότητα: το «ρουισσέ», ως ουσιαστικό, προσδιορίζει κάτι θαρκές και μόνιμο – με ίννοια, ένα «κάτι» που κανείς μπορεί να κατέχει: έχει κανείς την ρουισσέ-ισχύ να κάνει κάτι και εξασκεί την ρουνοίρ-εξουσία να το κάνει.

αυτή της «μικροφυσικής της εξουσίας» και εκείνη της «διακυβέρνησης» («government»). Ο Allen δείχνει με συνοπτικό τρόπο (που πάντως απαιτεί κάποια εξοικείωση με τα αυθεντικά κείμενα για να ξεφύγει από το επόπειδο της πυκνής και δυσνόητης αναφοράς) πως η πρώτη κατεύθυνση, που αναφέρεται στους μηχανισμούς της εξουσίας στο μικροεπίπεδο του κλειστού ιδρυματικού χώρου (του σχολείου, του στρατοπέδου, του εργοστασίου, της φυλακής), ολοκληρώθηκε με τρόπο υποδειγματικό, σε αντίθεση με τη δεύτερη, που, ενώ θέτει ένα ζήτημα ξεκάθαρα χωρικό (πώς κυβερνάται ένας διάσπαρτος σε μεγάλη έκταση πληθυσμός), αποτυγχάνει να δώσει ολοκληρωμένη απάντηση.²

Αυτό αριθμώς το κενό προσπαθεί να αναπληρώσει ο Βρετανός γεωγράφος στο δεύτερο μέρος του βιβλίου του, όχι τόσο επιδιώκοντας να προσφέρει μια ολοκληρωμένη και συστηματική μεθοδολογία προσέγγισης – κατί τέτοιο δεν προκύπτει σε κανένα σημείο – όσο εφιστώντας την προσοχή στις εγγενείς χωρικές ποιότητες της εξουσιαστικής άσκησης και

προσπαθώντας έτσι να ενσταλάξει στον αναγνώστη την πεποίθηση της άμεσης, εμμενούς αλληλεξάρτησης πολιτικοκοινωνικών και χωρικών ζητημάτων, πράγμα το οποίο καταφέρνει με ποικιλία αναφορών και παραδειγμάτων. Το motto του βιβλίου είναι: «η εξουσία είναι πάντοτε ήδη χωρική» («power is always already spatial»), και η απόδειξή του σηρίζεται σε ένα απαραίτητο αναλυτικό βήμα: την προσέγγιση της εξουσίας μέσω των διαφορετικών τροποισμών της, των ποικιλών τρόπων διά των οπίων ασκείται (modalities). Με αυτή την κίνηση ο Allen, πρώτον, επιτυγχάνει το διπλό στόχο της διεύρυνσης αφενός της έννοιας της εξουσίας πέρα από την περιοριστική θεώρηση της ως ισχύος, και του περιορισμού της αφετέρου σε σύγκριση με τη φουκου-ντελεξιανή οντολογική της θεώρηση, που τείνει να είναι γενικευμένη σε μη πρακτικό βαθμό, και δεύτερον, καθιστά πιο «χειροπιαστή» τη διαφορά που κάνουν η εγγύτητα, η απόσταση, η έκταση στους εξουσιαστικούς τροπισμούς και πώς τους μετασχηματίζουν στην αλληλεπίδραση τους.

Ο Allen διακρίνει τους εξής τρο-

πισμούς: εξαναγκασμό (coercion), κυριαρχία (domination), αυθεντία (authority), χειραγώηση (manipulation), παρακίνηση (inducement), αποπλάνηση (seduction), πειθώ (persuasion) και διαπραγμάτευση (negotiation). Από αυτούς οι πέντε πρώτοι συγκροτούν την εργαλειακή εξουσία («instrumental power» ή «power over», δηλαδή «εξουσία επί») και οι δύο τελευταίοι τη συνεργατική εξουσία («collaborative power» ή «power with», «εξουσία μαζί με»). Ως προς τα χωρικά χαρακτηριστικά τους, μπορεί κανείς να διαχωρίσει αυτούς που λειτουργούν καλύτερα, ή και μόνο, εκ του σύνεγγυς (όπως ο εξαναγκασμός, η αυθεντία ή η πειθώ), και αυτούς που, δρώντας σε μεγαλύτερη έκταση, έχουν και πιο αβέβαια ή ανοιχτά αποτελέσματα (όπως η χειραγώηση ή η αποπλάνηση).

Ο συγγραφέας βέβαια τονίζει πως οι τροπισμοί αυτοί δεν λειτουργούν ποτέ «κατά μόνας», σε καθαρή μορφή, παρά μόνο σε μεταβαλλόμενους συνδυασμούς μεταξύ τους – προφανώς: μια κυβερνητική στρατηγική, για παράδειγμα, βασίζεται σε και χρησιμοποιεί μια μικρή ακόμα και όλων των τροπισμών που ξεχωρίζει ο συγγραφέας: ποτέ δεν επικαλείται μόνη την αυθεντία των στελεχών της, ποτέ δεν βασίζεται αποκλειστικά στις δυνάμεις καταστολής, ποτέ δεν αρχείται στη χειραγώηση της «εκπνήσης γνώμης» μέσω των MME, ποτέ δεν επαφίεται (προφανώς!) μονάχα στην όποια διαπραγμάτευση. Το κρίσιμο σημείο εδώ είναι πως ο συγκεκριμένος κάθε φορά συνδυασμός ή διαδοχή των επιστρατεύμενων τροπισμών υπαγορεύεται σε μεγάλο βαθμό από τις χωρικές παραμέτρους του εξουσιαστικού εγχειρήματος.

Αν συνυπολογιστεί το γεγονός πως ο Allen χρησιμοποιεί μια θεώρηση του χώρου που αποκαλεί «τοπολογική» και ορίζει ως αυτή στην οποία «η απόσταση μετράται με το χρόνο» (και το κάνει προφανώς για να συμπεριλάβει στις σχέσεις εγγύτητας και παρουσίας τις διαμεσολαβημένες από τις τεχνολογίες πραγ-

2. Πράγματι, ο Foucault, στη μελέτη του *Επιτήρηση και τιμωρία*, δείχνει αριστοτεχνικά πάνω οι σχέσεις πειθαρχίας, όπως τις ονομάζει, εξυφαίνονται πάνω στο χωροχρονικό καμβά αυτών των ιδρυμάτων, παράλληλα και ταυτόχρονα με τις υλικές πρακτικές όπως αυτές ξεδιπλώνονται στο χώρο και στο χρόνο. Έτσι, η εξουσία δεν είναι κάπι του «κατέχον» ή «μιωράζοντα» οι καθηγητές του σχολείου, για παράδειγμα, αλλά μια σχέση (ή ένα πλέγμα σχέσεων) που «πλέκεται» κατά την εφαρμογή μιας σειράς αλληλοσχετιζόμενων και επαναλαμβανόμενων πρακτικών, όπως η διάταξη και η σωματική στάση των μαθητών στο προαύλιο και στην τάξη, η διαδικασία της εξέτασης, η βαθμολόγηση της απόδοσης, η χρονική «σπονδύλωση» της συμπεριφοράς κ.ο.κ., και είναι αδιαχώριστη από τα αποτελέσματά της, που δεν είναι (μόνο) αρνητικά-καταπιεστικά, αλλά πρωταρχικά θετικά-παραγωγικά. Για το εγχείρημα του Allen, αυτή η οικοσποτική θεώρηση της εξουσίας ως εμμενούς (immanent) και εντατικής (intensive) σχέσης, και όχι ως εκτατικού μεγέθους, είναι πολύ κρίσιμη, γιατί διευθετεί με αναντίρρητο τρόπο την οντολογική και λογική διαφορά μεταξύ ισχύος

**ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΑΚΑΔΗΜΙΑ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ
κυκλοφορούν**

Η ΜΙΣΑΛΛΟΔΟΞΙΑ

ΠΟΙΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ;

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Η μισαλλοδοξία

ΕΞΑΝΤΑΣ

Ουαλέτο Σάο-Ιάβ Μέρα - Ζέρε Σαμοθράκης - Τεχνώνες Καναγκάν
Σαράνι και Βασιλιάς Λαζαρίδης - Αριάδνη Λαζαρίδης - Μάρκος Βασιλιάρης
Βασιλιάρης Χαροκόπειος Επίκουρος Καθηγητής Τεχνώνες Καναγκάν
Βασιλιάρης Σταύρος Ηλιόπολης - Θραντούζης Αναστάσιος
Βαρύτονος Κάτιας Καναγκάν Καναγκάν
Ζαν Λε Πουρ - Βασίλης Αθανασίου - Ζαν-Ιάνος Ιωάννης
Ερμούπολης Νικόλαος - Αλέξανδρος Καραϊσκάκης - Φρανσίσκος Χριστό^ρ
Βασιλιάρης Σταύρος - Ακτιλία Ζαχάρη - Αριάδνη Σάμη - ΙΩΑΝΝΗΣ Βασιλιάρης
Βασιλιάρης Σταύρος - Μάκης Ζαχάρης - Ιωάννης γερός Ζάχαρης - Πέτρος Αλιάζης - Σταύρος Τριαντανής - Καραϊσκάκης Δημήτρης - Πράκαρης Ελένη Βάσι

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Ποια Παγκοσμιοποίηση;

ΕΞΑΝΤΑΣ

Ουαλέτο Σάο-Ιάβ Σαράνι - Ζέρε Σαμοθράκης - Ιωάννης Βασιλιάρης
Τίτος Τσάι - Ζαν Ιάνος - Αλέξανδρος Καραϊσκάκης - Κάτιας Βαρύτονος
Κρίστεν Βίλιας Κατσίφας - Καρολίνα Βούλα - Θραντούζης Αναστάσιος
Μάρκος Βασιλιάρης - Νικόλαος Βασιλιάρης - Θραντούζης Αναστάσιος
Μικάλης - Αλέξανδρος Βασιλιάρης - Βασίλης Καρόλης
Καλογήρης Καρόλης - Μάρκος Καναγκάν Καναγκάν
Ζαν Σάμη - Μάρκος Βασιλιάρης - Ζαν-Ιάνος Ιωάννης
Μάρκος Βασιλιάρης - Αριάδνη Σάμη - Ζαν-Ιάνος Ιωάννης
Βασιλιάρης - Ζαχάρης - Ολόρια Τριαντανής - Φρανσίσκος Χριστό^ρ
Βασιλιάρης Σταύρος - Ζαν-Ιάνος Ιωάννης - Ζαν-Ιάνος Ιωάννης
ΙΩΑΝΝΗΣ Βασιλιάρης - Ζαχάρης - Μάρκος Βασιλιάρης - Ζαν-Ιάνος Ιωάννης
Βασιλιάρης Σταύρος - Αριάδνη Σάμη - Ζαν-Ιάνος Ιωάννης
Βασιλιάρης Σταύρος - Ζαχάρης - Αριάδνη Σάμη - Ζαν-Ιάνος Ιωάννης
Βασιλιάρης Σταύρος - Ζαχάρης - Αριάδνη Σάμη - Ζαν-Ιάνος Ιωάννης

Από τον
ΕΞΑΝΤΑ

ματικού χρόνου), καταλαβαίνει κανείς πως το εγχείρημά του είναι εξαιρετικά πολύπλοκο για να περιγραφεί ως αυτάρκης, «αεροστεγής» θεωρία – και ευτυχώς κάτι τέτοιο δεν επιχειρείται πουθενά, γιατί μια «δημιουργική σύνθεση» τέτοιων προθέσεων θα κατέρρεε φοβάμαι πολύ εύκολα, λόγω της εξαιρετικά εκλεκτιστικής στάσης του συγγραφέα απέναντι στις πολλές φορές ετερόκλητες και με πολύ διαφορετικές φιλοσοφικές καταβολές πηγές του.

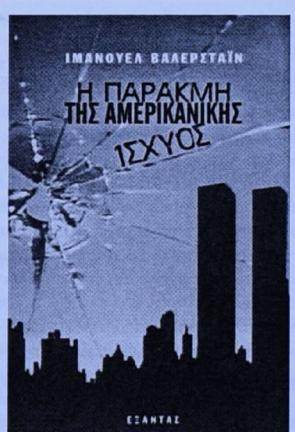
Αντίθετα, αυτό που ξεκάθαρα επιδιώκεται είναι να δοθούν κάποιες κατευθύνσεις έρευνας και να καθοδηγήσει ακριβώς η μη αναγώγημη πολυπλοκότητα της κάθε περίπτωσης σε χωρικό και τροπικό (modal) επίπεδο. Έτσι, τα δύο κύρια κεφάλαια του δευτέρου μέρους του βιβλίουν, παρά τις πυκνές βιβλιογραφικές αναφορές τους, δεν στοχεύουν στο να σταθούν ως συνολικές θεωρητικές αναμετρήσεις με τον Latour και τον Lefebvre, γύρω από τους οποίους αναπτύσσονται. Σε αυτά ο Allen παίρνει μάλλον ως αφορμή τη βαρύνουσα σημασία που έδωσαν οι προαναφερθέντες στο ρόλο της αυθεντίας και της κυριαρχίας αντίστοιχα στις χωρικές τους αναλύσεις, για να δείξει πως μόνοι αυτοί οι τροπισμοί δεν επιτρέπουν μια συνολική θεώρηση της συνθετότητας της χωρικής συνθήκης που απαντά σε κάθε περίπτωση. Με αυτό το στόχο (δεν υπάρχει ένα χωρικό περίγραμμα για την εξουσία, επιμένει συχνά) ο Allen βρίσκει την ευκαιρία να σχολιάσει σημαντικά βιβλία, να συνθέσει ενδιαφέροντα επιχειρήματα για συγκεκριμένες αστικές περιοχές (το City του Λονδίνου και την Potsdamer Platz στο Βερολίνο) και να αναφερθεί σε επίκαιρα για τις χωρικές σπουδές θέματα, όπως η επιτήρηση του αστικού χώρου με κάμερες κλειστού κυκλώματος (CCTV) και οι «gated communities» στις ΗΠΑ, καταδεικνύοντας πως, σε κάθε περίπτωση, βρίσκει κανείς ένα μοναδικό συνδυασμό διακριτών εξουσιαστικών τροπισμών, οι οποίοι μάλιστα μεταβάλλονται και αναδι-

τάσσονται κατά τη χωρική και χρονική τους εκτύλιξη.

Εν κατακλείδι, το εγχείρημα του Allen, εκτός από εντυπωσιακό, είναι αναμφίβολα και χρήσιμο. Η επιλογή μιας τόσο φιλόδοξης και λαβυρινθώδους διαδρομής σε θεωρητικά μονοπάτια, που είναι και δύσβατα από μόνα τους, και διασταυρούμενα μεταξύ τους σε πολλαπλά και αναπάντεχα πολλές φορές επίπεδα, προφανώς έχει ένα κόστος σε σαφήνεια και ευληψία. Εντούτοις, κι αν δεν καταφέρνει να «ξαναβρεί» μεμιάς τις «χαμένες γωγαραφίες» και να τις καθοδηγήσει στην ασφάλεια της θεωρητικής και μεθοδολογικής βεβαιότητας, το *Lost Geographies of Power* τις φέρνει με ένταση στο προσκήνιο, αναδεικνύει τη σημασία τους για την κοινωνική και πολιτική έρευνα και υπογραμμίζει τη μοναδικότητά τους, κατορθώνοντας συγχρόνως να τις κρατά μόνιμα «εντός παιδιάς».

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΙΩΑΝΝΟΥ

Αρχιτέκτων μηχανικός,
ΔΠΜΣ Πολεοδομία-Χωροταξία,
υποψ. διδάκτωρ ΕΜΠ

ΙΜΑΝΟΥΕΛ ΒΑΛΕΡΣΤΑΪΝ

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ
ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΙΣΧΥΟΣ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΞΑΝΤΑ